

Silviu G. Totelecan
Vecinătatea în Munții Apuseni.
Disoluții comunitare,
 Cluj-Napoca, Editura Napoca
 Star&Argonaut, 2003 (304 p.)

Volumul despre vecinătățile din Apuseni se înscrie în seria lucrărilor de metodologie calitativă aplicată la cercetarea relațiilor sociale rurale din România. Autorul construiește un veritabil manifest antiobiectivism, în favoarea unei abordări ce promovează fenomenologia („hermeneutica fenomenologică”), valorizarea subiectivității, a intercunoașterii și a spațiilor simbolice în procesul de cercetare socială. Este un demers în care discursul-narațiune înregistrat prin interviuri este asociat manifestărilor comportamentale și situaționale pentru ca din dialogul discurs-comportamente să rezulte o imagine mai apropiată de realitatea socială, de sensul acordat de subiecți propriilor lor acțiuni.

Tema pe care o cercetează este cea a vecinătății ca relație și formă de comunitate socială, la nivelul vieții rurale din Munții Apuseni.

Volumul cercetătorului clujean Silviu Totelecan este remarcabil prin constructivismul fundamentat pe care îl promovează. Mesajul esențial al lucrării pe care o semnează susține că relații și practici sociale de mare complexitate precum cele ce se subsumează spațiului de vecinătate nu pot fi înțelese în manieră obiectivistă, ci prin reducerea pe cât posibil a distanței dintre cercetător și interviuat, prin recursul la concretitudine, experiență, intercunoaștere, empatie.

Lucrarea are șase capitole. Primul este consacrat epistemologiei sociale. Capitolul al doilea este eterogen, demarează cu o epistemologie a localului („localul ca lume”), continuă cu o analiză teoretică a

tradiției, pornind de la eseul tematic din 1945 semnat de George Marica, și se încheie cu o introducere morfologică în regiunea Apusenilor. Primele două conțin formulări teoretico-metodologice, iar ultimul reprezintă o analiză empirică. În capitolul al treilea aflăm, prin aproximări succesive, nu prin definiții de gen proxim și diferență specifică, ce sunt vecinătățile și comunitățile. Capitolul al treilea, unul dintre cel mai puternic structurate din lucrare, este anunțat ca fiind de „construcție teoretică”. O astfel de construcție am întâlnit și în capitolele anterioare, numai că acum este vorba despre, aș spune eu, o „altfel de construcție teoretică”. Este o elaborare în care comparația transculturală și deconstructurarea de tip postmodernist sunt principalele instrumente de lucru. Aflăm cu această ocazie care sunt sensurile atribuite vecinătății în Anglia, Irlanda, Germania, Elveția, Finlanda, Bulgaria etc. Deconstructurarea de care vorbeam anterior este, în fapt, o replasare a conceptului de *vecinătate* în spațiul unor concepte socioantropologice de mai mare cuprindere, precum cele de *structură socială*, *modernitate târzie*, *funcție*. Capitolul al cincilea vizează reconstrucția empirică. Aici sunt confruntate și integrate informații rezultate din analiza interviurilor realizate de autor în sate din Munții Apuseni cu schemele teoretico-metodologice elaborate anterior. În finalul lucrării sunt inserate principalele interviuri care stau la baza analizei empirice.

Conținutul și modul de abordare promovate de autor sunt puternic marcate de linii de continuitate, dar și de discontinuitate, dacă facem raportarea lucrării la literatura sociologică și antropologică din România. O bună parte din literatura românească asupra satului și relațiilor de vecinătate este de factură empirică. Linia gustiană a monografiilor de sat (cu *Nerej, un village d'une région*

archaïque, 1939, semnat de H.H. Stahl, ca lucrare exemplară pentru gen) a operat, în principal, în acest registru al empirismului. O a doua caracteristică a studiilor comunitare românești din perioada interbelică, dar și din cea comunistă (vezi, de exemplu, lucrarea coordonată de H.H. Stahl, M. Cernea, Gh. Chepeș, *Două sate. Structuri sociale și progres tehnic*, București, Editura Politică, 1970, sau Ovidiu Badina, Dumitru Dumitru, Octavian Neamțu, coord., *Buciumi. Un sat din Țara de Sub Munte*, București, Editura Academiei, 1970) a fost privilegierea analizelor de tip „morfologie socială”, cu accent pe populație, mediu construit, viață economică, fapte sociale cu grad mare de vizibilitate socială. Literatura de factură antropologică a fost mai aproape de lumea experiențelor, dar se menține în aceeași notă empiristă. Vecinătățile în Munții Apuseni este prima monografie tematică, la nivelul unei unități sociale, în care, în literatura română de specialitate, se desfășoară o amplă fundamentare teoretico-metodologică înaintea analizei empirice. Este ceea ce se cheamă o lucrare de analiză teoretico-empirică.

În seria noutăților de aplicare metodologică se înscrie și folosirea unui gen particular de analiză de conținut pe texte rezultate din transcrierea interviurilor. Este, în fapt, o analiză de discurs în care autorul convertește, prin reducții succesive, un text de 27 000 de cuvinte la un set de 260 de categorii de semnificanți (verbe la infinitiv sau substantive la singular).

Lucrarea lui Silviu Totelecan îmbogățește substanțial literatura română de specialitate atât prin metoda aplicată, cât și prin rezultatele analizei. Prin metodă, ea susține cunoașterea de tip comprehensiv, pentru trecerea de la raportul „eu” (cercetătorul)/„el” (obiectul standardizat al cunoașterii, redus de cele mai multe ori la o unitate statistică) la raportul „eu”/„tu”.

În cea de-a doua abordare, obiectul cunoașterii sociale este un agent uman personalizat, cu spiritualitate, trăiri, experiențe. Dezideratul este vechi, vine în sociologie pe line weberiană. Problema este cum poate fi realizat în practica de cercetare. Soluția standard este cea de interacțiune de durată, de locuire în comunitatea supusă observării. În condițiile în care acest lucru nu este posibil, din constrângeri materiale, soluția, susține doctorul Totelecan, e de a reconstrui relația „eu”-„tu” acolo unde ea exista, prin biografie personală (relații de rudenie, copilărie în comunitate etc. – 38). Pe linia acestei opțiuni, autorul conduce o parte a cercetării în Păniceniul natal (comuna Căpușu Mare, Cluj) și dezvoltă analize în care suprapune experiențe de viață ale bunicului, ale tatălui și ale sale (capitolul III).

Sub aspect metodologic, lucrarea promovează demersul multimetodă, deși opțiunea deschisă a autorului e în favoarea abordărilor comprehensive, calitative. Analizele demografice, de tip morfologie socială, pe zona Munților Apuseni, prezente în special în capitolul II, sunt adoptate oarecum preventiv, pentru a dubla demersul comprehensiv-subiectiv prin cel obiectivist, al descrierii realităților „din afară”.

Pe linie de conținut, cititorul e adus foarte aproape de o lume închisă a relațiilor de vecinătate din satele Munților Apuseni. Spre deosebire de vecinătățile puternic instituționalizate din satele săsești sau de influență săsească (*nachbarschaft*-uri), analizate de autori precum H.H. Stahl (la Drăguș) sau Vintilă Mihăilescu (la Cristian), unitățile sociale din satele Apusenilor sunt mult mai puțin structurate. Definierea socială a vecinătății este variabilă, în funcție de densitatea caselor, de apropierea lor, de tipurile de relații de interacțiune etc. Autorul nu pornește cu

predefiniri, ci caută sensurile sociale asociate de localnici pentru propriile lor situații și experiențe de viață.

Imaginea cea mai clară în legătură cu ce a urmărit autorul și cu ceea ce i-au comunicat subiecții cu care „a negociat” interviurile se află din parcurgerea ultimei părți a lucrării, cea care prezintă transcrierea a 28 de interviuri pe parcursul a 85 de pagini. Termenii-cheie ai întrebărilor formulate de către autorul-intervievator sunt din familiile: vecinătate (*vecin, vecinătate, relații cu vecinii*), întraajutorare, rudenie, asociere (*asociații, întruniri, clăci, șezători* etc.), demarcări spațiale în cadrul satului (*părți de sat, gard, trecători, mejdii* etc.), relații sociale (*certuri, conflicte, participare comunitară* etc.), străin. Este, evident, spațiul tematic al unui cercetător interesat de diferitele fațete ale capitalului social comunitar. Toate aceste teme sunt urmărite în oglinzile lui „acum” și „înainte”. Este vorba despre un „înainte vreme” pe care fiecare interlocutor îl precizează după referențialul relevant lui (în tinerețe, înainte de cooperativizate, pe „vremea comuniștilor”, înainte de revoluție etc.). Imaginile rezultate sunt, unele dintre ele, concordante cu ceea ce se știe deja din literatura asupra cursului modernizării: oamenii nu se mai ajută „ca înainte”, nici la fân, nici la clacă, nici pentru a face o casă în câteva zile etc. Acum fiecare este mai mult pentru sine decât cu ceilalți, pentru că „lucră”, nu mai sunt agricultori, pentru că sunt tot mai puțini pe crânguri, cu tot mai multe case goale sau cu bătrâni etc. Ajutorul, da, mai este, discontinuu, stimulat de tradiție, la nunți, la înmormântări. Este un sat care nu mai merge pe logică agricolă și pe ceasul dat de hrana vitelor și de lucrul la câmp, ci pe cel al serviciului, al folosirii timpului cu cât mai multă eficiență pentru sine. În același timp, sătenii nu uită să menționeze că

viața lor este mai deschisă, nu e ca la oraș.

Raportarea la străini este ambivalentă. Dacă ești „din zonă”, ești primit mai ușor. Dacă ești străin, dar intri în comunitate la nunți, evenimente colective, acceptarea temporară este fără probleme. În schimb, acceptarea străinului în interacțiunile cotidiene se face mult mai greu, după luni de interacțiune.

În reconstituirile pe care le întreprinde, autorul aduce o contribuție importantă și la demistificarea sau la demitologizarea satului tradițional bazat pe întraajutorare.

În legătură cu întraajutorarea, aflăm că aceasta nu era pe deplin simetrică nici în satul tradițional. Cei care beneficiau cel mai ușor de zile de clacă erau cei „mai gazde”, mai înstăriți. Oamenii veneau mai ușor la un brigadier deoarece „merea oamenii la el că aveau nevoie... să le deie câte o foaie pântru lemne” (238).

Lumea de „acum” este una în care interacțiunile merg mai mult pe logica banului decât pe schimb sau dar.

O bună parte dintre constatările rezultate din interviuri au simpla valoare a unor ipoteze de lucru care se cer testate prin extensii cantitative sau prin alte studii calitative. Cele 28 de interviuri aduc în prim-plan 28 de „lumi sociale”. Câteva dintre „legile lor” par să fie similare, dar mai ales la nivel discursiv: acum lumea se ajută mai puțin, fiecare este mai mult pentru sine etc. Sunt însă și o serie de puncte în care cele 28 de lumi diferă foarte mult între ele. Nu este clar dacă rudele contează mai puțin sau mai mult decât vecinii; întraajutorarea între vecini este mai slabă decât „înainte”, dar la unii dintre intervievați apare ca fiind foarte puternică, iar la alții pare să fie absentă etc. În ce condiții se impune un comportament sau altul, în ce condiții ruptura dintre discurs și faptă în materie de participare comunitară se manifestă semnificativ rămâne de aflat.

Desigur, lucrarea invită și la discutarea unor aspecte tehnice: cât de justificate sunt agregările de date pe două comunități rurale foarte diferite precum cele din Călățelele – județul Cluj – și satele din jurul orașului Câmpeni din Alba; cât de întemeiată este noțiunea de *sat administrativ*; cât de eficientă este analiza de conținut prin scoaterea cuvintelor din context, promovând abordarea paradigmatică în defavoarea abordării sintagmatice etc.

Silviu G. Totelecan realizează simultan radiografie și arheologie socială în căutarea relațiilor de vecinătate din satele Munților Apuseni. Datorită metodei și rezultatelor, lucrarea se citește cu plăcere și cu folos. Autorul probează din plin constructivism științific, informare bogată și capacitate de investigare nemijlocită în apropierea de o lume extrem de bogată în simbolistică socială. Este un început remarcabil al unei noi serii metodologice și stilistice în literatura română de specialitate.

Dumitru Sandu

Adrian Neculau (coord.)
Viața cotidiană în comunism,
Iași, Editura Polirom, 2004
(367 p.)

Reperarea unei identități, prezente sau imediate, constituie semnul unei normalități individuale sau sociale. Ea ține de o nevoie reflexivă, constitutivă omului, ce se concretizează la mai multe niveluri de asumare teoretică (prin simț comun, simplă opinie, reflecții, conceptualizări, teoretizări, metateoretizări etc.). E bine să știm cine am fost și ce suntem la un moment dat ca să știm ce putem deveni.

Normalitatea reflexivă poate scruta și anormalitatea existențială (mai ales aceasta!) pentru a scăpa de ea, a o ocoli,

a ieși de sub puterea ei încorsetantă, poate chiar distrugătoare. Un astfel de demers reflexiv aflăm în recenta apariție editorială datorată unui reprezentant remarcabil al sociopsihologiei românești, profesorul Adrian Neculau, în care ni se propune o radiografiere a identităților de tot felul, generate, întreținute, perturbate în contextul evoluției comunismului în România. Meritul este cu atât mai mare cu cât „chinul facerii” s-a prelungit mai mult, datorită decantărilor tematice și valorice, dar și rezultatului final, o inedită cheie de înțelegere a perioadei amintite.

S-a scris și se scrie mult despre perioada comunistă. Abordarea acestei perioade se face în multe feluri (rece, neutru, angajant, culpabilizant), cu mai multe scopuri (pentru a explica, pentru a nu uita, pentru a justifica, pentru a ascunde...), în perspective dintre cele mai variate (istorice, politologice, sociologice, culturologice). Actuala lucrare ne propune un nou tip de lectură: o înțelegere fenomenologică, dar cu accente introspective, din perspectiva psihologiei sociale.

Având la bază angajamente oarecum formale (cursuri și seminarii pentru studenții de la master, conferințe, contracte de cercetare), lucrarea oferă un spectru de angajări teoretice ce vin să lumineze fenomenologia contaminării și infiltrării ideologiei comuniste în corpul social și habitudinal al României comuniste (și chiar postcomuniste).

Dincolo de acuratețea metodologică sau rafinamentul analitic, luările de poziție au și un caracter restitativ, mărturisitor, pentru a fixa mai bine în memorie ceea ce a fost. Tinerii cititori, formați în ultimii cincisprezece ani, vor afla, cu acest prilej, că au fost cu puțință la noi, în trecutul imediat, gesticulații și practici inimaginabile din perspectiva prezentului.

Reconstituirea unei societăți nu prea îndepărtate (ale cărei „umbre” ne mai